

формирование мировоззрения, познавательные потребности студентов. А последние важны для самообразования, формирования потребности в учении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Касымов, Н. Программа экологического образования / Н. Касымов, Н. М. Иргебаева, А. С. Бейсенова, А. Б. Бигалиев, И. Н. Нугманов, Б. В. Муханова, А. Г. Сармурзина, К. Х. Бекмаганбетова, К. А. Сарманова, М. М. Тулемтаев, Ж. Чилдебаев // Республиканский издательский кабинет Казахской академии образования им. И. Алтынсарина. – Алматы. – 1999. – 66 с.
2. Теплов, Б. М. Психология / Б. М. Теплов // Гос. учебно-пед. издательство министерства просвещения РСФСР. – М., 1954. – С. 151...178.
3. Ушинский, К. Д. Родное слово / К. Д. Ушинский // Книга для учащихся. Собр. соч. – Т.6. – С. 256.
4. Петров, К. М. Общая экология / К. М. Петров // Взаимодействие общества и природы: Учебное пособие для вузов. – 2 изд., стер. – СПб. : Химия. – 1998. – С. 139.
5. Менешев, Д. Г. Судьба Арала / Д. Г. Менешев. // Социально-экономические проблемы региона. – Уральск. – 1990. – 40 с.

ӘОЖ: 371.32: 82.085: 373.3

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АУЫЗША ШЕШЕН СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Ә. С. Мұханбетқалиев, М. С. Ержақыпов, ізденушілер

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті

Мақалада орта мектеп оқушыларының шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың кейбір қырлары зерделеніп, қазіргі орта мектептегі шешендіктану курсының қажеттілігі дәлелденеді. Шешендік білік-дағдыларды қалыптастыру жұмыстары мектеп оқушыларының тіл ұстарту жаттығуларының тиімді түрі ретінде ұсынылады.

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты формирования навыков ораторской речи школьников, аргументируется необходимость курса риторики в средней школе. Упражнения по формированию риторических навыков в статье рекомендованы в качестве эффективных форм работ по развитию речи школьников

Some aspects of formation of oratorical speech skills at pupils are considered and necessity of rhetoric course at secondary school is reasoned. Exercises on formation of rhetoric skills are recommended in the article as effective forms of work on speech development of pupils.

Орта мектепте қазақ тілін оқыту әдістемесі күн өткен сайын дамып өркендеуде. Отандық ғылым мен білім үдерісі өзге елдермен интеграциялық байланыста жүріп жатыр. Өзге мәдениет, өзге діл ұстанған елдерден қазақ елінің салт-дәстүрлеріне қайшы келмейтін, ұлттық сана-сезімге дұрыс келетін әлем білімінің озық әдіс-тәсілдерінің, жаңа инновациялық технологияларының ұлттық білім беру салаларына көптеп енгізілуінен қазақ тілін оқыту әдістемесі ғылымының ұтылмасы анық. Бұл қадам арқылы қазақ елінің болашақ ұрпақтарының білімі әлем алды елдері білімімен тең болады. Сондықтан қазіргі кезеңде орта мектептерде қазақ тілін дәстүрлі емес сабақтар арқылы оқыту тәжірибелері жүріп жатыр. Бұлар - қазақ тілін оқыту мәселесін жетілдіруді көздеген қадамдар. Себебі, қазіргі кезеңдегі

әдістеме Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасында көрсетілгендей, «...білім алушылардың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттігін қамтамасыз етуі...» қажет [1, 22 б.].

Орта мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеуге дағдыландыру және оны жетілдіру – бүгінгі күннің кезек күттірмес мәселесі. Ертеңгі күнгі тіліміздің хал-жағдайын бүгіннен ойлап, алдымен ауызша шешен сөйлеуге балаларды бірінші сыныптан бастап дағдыландыру арқылы ғана қазақ тілін таза күйінде сақтауға болады. Бұл тұрғысында зерттеуші Ф. Оразбаева былайша пайымдаған: «Қажеттіктің бір себебі – жалпы мәдениетіміздің, оның ішінде тіліміздің әлеуметтік қызметінің дамуында болып отыр. Сол дамуға талаптың да күшеюінде болып отыр. Бұл - бір. Екінші жағынан, бұрынды-соңды қазақша тіл, сөйлеу мәдениеті деген мәселелер қазіргідей белгілі бір мақсат көздеп, кең түрде жан-жақты сөз болған емес. Сондықтан кезегі жеткен жайт болып отыр. Үшінші бір себебі, жасыратыны жоқ, ауызша шешен сөйлеу практикамызда не білместіктен, не немқұрайдылықтан, не өзге себептерден қабақ шыта қынжылар кейбір ақаулар етек алып бара жатқандығынан болып отыр» [2, 92 б.].

Орта мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеу дағдысын қалыптастырудың жоғарыда айтылған жайттардан басқа да бірнеше маңызды қажеттіліктері бар. *Біріншіден*, орта мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру арқылы олардың адамгершілік қасиеттері тәрбиеленіп, жеке бас тұлғасын ізгілендіруге болады, *екіншіден*, топ алдында қысылмай сөйлеуге дағдыланған оқушының бойында лидерлік қабілет жетіліп, өзіндік ой-пікір айтуға үйренеді, *үшіншіден*, айтар сөзін, жазар ойын нақты әрі толық жеткізуге дағдыланған оқушы сабаққа қызығып, білім үлгерімі жоғарылайды, *төртіншіден*, сөйлер сөзінде әрбір сөзді орнымен, өз мағынасымен қолдануға дағдыланған шәкірт ертеңгі күні қазақ тілінің мәртебесін көтерер ұлттық тәрбие негіздерімен сусындайды.

Мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеу дағдыларын мақсатты түрде әрбір сабақ сайын әдістемелік жүйеде қалыптастырып отырған жағдайда ғана олардың пәнге деген қызығушылықтары оянып, сабақтағы белсенділіктері артады. Сонымен бірге балаға ауызша шешен сөйлеу барысында ым, ишара, дауыс ырғағы, жылы жүзбен жымиюдың аса маңызды әсері туралы И.М.Юсупов былай дейді: «Педагогикалық қарым-қатынаста балаға қарап жымию баламен диалогтың ең қажетті құралы болып табылады» [3, 157 б.]. Сөйлесетін адамың неғұрлым жас болса, ол өзінің іс-әрекетіне үлкендердің соғұрлым үнсіз де жылы жымиыспен баға беруін қажетсінеді. Тек қана оқу үдерісінде ғана емес, жай қарым-қатынастарда да оқушыларды жылы жымиыспен ынталандырудың маңызы зор.

Бұл мектеп оқушыларының жас ерекшеліктеріне қатысты психологиялық, әлеуметтік жағдайларға байланысты. Балалар мақтағанды ұнатады, құрбыларының алдында өзін көрсеткісі келеді. Сондықтан оқушылардың ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру барысында неғұрлым кішіпейіл, өзі мен оқушылардың арасындағы қарым-қатынасты гуманистік бағытта ұстаса, соғұрлым алдына қойған мақсатқа тезірек жетеді.

Орта мектепте қазақ тілінің заңдылықтарын оқып-үйрену барысында балалардың өздерінің сөйлеу дағдылары да ұштала түседі, олар өз ойларын ауызекі және жазба тілде бейнелеп, өзгелердің сөзін толық түсінуді үйренеді және тіл туралы материалдар осы тілді қолданудың ең жарқын үлгісі болып табылатын әдеби туындылар, жеке-жеке бөліктер арқылы түсіндіріліетін тіл теориясы - осының бәрі қазақ тілі пәнінде интегративті ұштастырыла меңгертіледі. Осыған орай бағдарламада көрсетілгендей негізгі мақсат – оқу дағдысының негізін қалау: тыңдауға, айтуға, оқуға, жазуға үйрету; балалардың тілдік заңдылықтар туралы түсінігін қалыптастыру; сөзді, сөйлемді, мәтінді дұрыс оқуға үйрету, сауатты жазу негізін қалыптастыру, өз бетінше оқуға,

кітапқа қызығушылығын ояту; ауызша диалогтік және монологтік сөйлеуін дамыту баса назарға алынады.

Қазақ тілін оқыту әдістемесінде оқушылардың ауызша шешен сөйлеу дағдысын қалыптастыру мәселесі аз зерттелген. Жалпы, ауызша шешен сөйлеу дағдыларын айқындау ісі күні бүгінге дейін бір тоқтамға келген жоқ.

Мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру жұмыстарының көздеген басты мақсаты - шәкірттердің білімдік, тәрбиелік біліктерін жетілдірумен қатар, олардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытып, тілдік қарым-қатынаста сөйлеген сөздерінде жаргон, варваризмдер мен қыстырма сөздерден арылту. Осы мақсатқа сәйкес мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған тапсырмалар мен мәтіндер жүйесі оқу бағдарламасының мазмұнына лайықталып құрылуы тиіс. Оқушылардың ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыру жұмыстарын сатылап, жеңілден қиынға қарай қағидасын негізге алып жүргізген дұрыс. Оқушыларда төмендегідей ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру тиімді:

1. Мектеп оқушыларының айтатын ойларын жинақы әрі толық жеткізу дағдысы. Оқушылардың ауызша шешен сөйлеу тілінде айтылатын ойларына қатысы жоқ сөздер көптеп кездеседі. Кейбір сөйлемдерде бір сөз бірнеше рет қайталанып, оқушының не айтайын деп тұрғанын түсініксіз етеді. Ондай кемшіліктер баяндаушының ауызша сөйлеу дағдысының төмен екендігін көрсетеді. Оқушылардың ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда олардың айтатын ойларын жинақы әрі толық жеткізуі маңызды рөл атқарады. Бұл үшін мынадай мәселелер ескерілуі керек:

- оқушыдан өз ойын шашыратпай, жинақы айтып беруі талап етіледі;
- сұрақ-жауап әдісі арқылы шағын диалог немесе монолог құрғызу жолдары;
- қазақ тілінен алған білімдері мен біліктерін пайдалана алуы.

2. Оқушылар тілінің басқа тілдерден енген сөздерден таза болу дағдысы. Оқушылар сөйлеген сөздерінде басы артық сөздермен қатар, кірме сөздерді көп қолданады. Оқушылардың ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда басы артық, қыстырма сөздерді қолдануларын жою. Оқушылар сөйлеген сөздерінде *жаңағы, сол, сол сияқты, келятыр, баратыр, сосынғы, i-i-i-i* т.б. жаргон сөздер мен *уже, вообще, ну* деген сияқты кірме сөздерді жиі пайдаланады. Сондықтан оқушылардың ауызша сөйлеу дағдысын қалыптастыруда оқушылардың сөйлеген сөздерінде кездескен кірме сөздердің қазақша баламасын түсіндіруді, оқушыларға асықпай, әр сөзін орынды қолдану жолдарын үйрету, күнделікті көшеде, қоршаған ортасында қолданылып жүрген жаргон сөздердің зиянын айтып ұғындыру, оқушылардың тілдік қатысымда орфоэпиялық заңдылықтарды қатаң сақтауын қалыптастыру, оқушылар сөйлеген кезде орфоэпиялық заңдылықтарды қатаң сақтау қажеттігін үйреткен жөн деп есептейміз. Оқушылар сөздерінде кездесетін тағы бір кемшілік - олар кітапта не оқулықта қалай жазылса, сол түрінде айнытпай оқиды. Бұл дұрыс емес. Мұндай жағдайда сөйлеген сөздің нақышы кетеді.

Бұл тұрғыда Ф.Оразбаева төмендегідей ой қорытқан: «Сөйлеу үстінде сөздер бір-бірімен «тіл табысып», үндесіп, үйлесіп жатады. Ол үйлесімдік үшін сөздердің кейбіреулері бір-екі дыбысын «сіндыруға», өзгертуге, тіпті жоғалтуға дейін барады. Ал жазылғанда бұлар «сынбай», өзгермей, жоғалмай тұруы мүмкін. Сондықтан әрдайым қалай жазылса, сол түрінде оқуға болмайды. Дұрыс жазу мен дұрыс айту әрқашан бірдей түспейді. Қалай естілсе, сөзді солай жазу қандай қате болса, қалай жазылса, сірестіріп солай оқу сондай өрескел қате болып табылады» [2, 56 б.].

Демек, біздің мақсатымыз - оқушылардың ауызша шешен сөйлеу дағдысын қалыптастыруда олардың орфоэпиялық заңдылықтарға сәйкес ауызша шешен сөйлеу дағдыларын жетілдіру.

Оқушылардың сөйлеген сөздерінде, тілінде кездесетін тағы бір кемшілік - күнделікті сөйлеу тілінде жауыр болған, әбден ести-ести құлаққа түрпідей тиетін дайын формаларды пайдалануы. Сонымен бірге тілдерінде мақал-мәтелдерді аз қолдануы. Негізінен олар мақал-мәтелдердің мағынасын түсініп тұрса да, оны сөйлегенде пайдаланбайды. Мұндай кемшіліктер бала тілінің әсерлілігін бәсеңдетеді. Сонымен қатар оқушылардың ауызша шешен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда олардың сөйлеу әуендеріне, сөзді нақышына келтіріп сөйлеуіне қатты назар аударылады. Әрбір ойдың, сөйлеген сөздің өзіне тән әуені болады. Мысалы, сұраулы сөйлем мен лепті, хабарлы сөйлемдердің әуендері бірдей болмайтынындай, айтылатын ойға қарай сөйлеу тілінің де өзіндік әуені болады.

Оқушылардың ауызша шешен сөйлеу тілдерінде кездесетін тағы бір кемшілік - өз ойын дәлелді айтып бермеуі. Мұндай кемшіліктің болуына үш түрлі фактор әсер етеді. Біріншісіне - оқушылардың жұрт алдында сөйлеу дағдыларының болмауы, яғни олардың басқа адамдардың арасында ұялуы, қысылуы; екіншісіне - оқушылардың тілдік норманы сақтамауы. Сөйлеген сөздерінде әдеби, диалект, жаргон сөздерді араластырып, сөйлемдерін дұрыс құрмауы, үшіншісіне - балалардың тіл байлығының төмен болуы, бұл жерде сөздік қорында неше сөз бар деген мәселе емес, бала тіліндегі мақал-мәтелдердің, тұрақты тіркестердің, әдеби тілдің көркемдеуіш құралдардың аз болуы жатады. Сондықтан оқушылардың ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда бұл мәселеге баса назар аударылуы тиіс.

Жоғарыда аталған жайттардың барлығы мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеу дағдыларының қалыптасуының негізгі белгілеріне жатады. Ескеретін бір жайт, ауызша шешен сөйлеу дағдыларының қалыптасу белгілерінің барлығы бірден, бір сабақта, бір сыныпта ғана қалыптасып біте қоймайды, сатылана, бірте-бірте қалыптасады. Мысалы, оқушылар тілі басқа тілден енген кірме сөздерден, қыстырма сөздерден варваризмдер мен жаргон сөздерден таза болса ғана тыңдаушыға әсерлі жетеді. Сондай-ақ өз сөзін нақты әрі қысқа жеткізіп үйренген оқушы айтатын сөзін де жан-жақты дәлелдей алады. Бұл айтылғандардан ауызша шешен сөйлеудің аталған негізгі белгілері осы ғана екен деген ой тумауы керек. Сонымен қатар, оқушылардың ауызша шешен сөйлеу дағдысын қалыптастыруда олардың эстетикалық талғамдарымен қатар, сөздерді орынды, мағыналық ренктеріне қарай өз орнында қолдана алу талғамдарының болғаны да ерекше маңызға ие.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беру тұжырымдамасы, // Қазақстан жоғары мектебі. – 2004 – № 1.
2. Оразбаева, Ф. Тілдік қатынас: теориясы мен әдістемесі / Ф. Оразбаева. – Алматы: РБК. – 2000. – 208 б.
3. Юсупов, А. В. Педагогическое общение: Теория и практика учебного диалога на уроках словесности / А. В. Юсупов. – М. : Знание – 1999.

Айдар:
Рубрика:

Жоғары білім беру жүйесіндегі риторика
Риторика в системе высшего образования

Жалпы ауызша шешен сөйлеу шеберлігі – жоғары оқу орындарында кәсіби маман даярлаудың ажырамас бөлігі. Әсіресе, еліміздегі нарықтық кезеңде мемлекет саясатын жұртшылыққа ұғындыруда, қоғамдағы демократиялық үрдісті жете түсіндіруде жоғары сапалы, шынайы ауызша шешен сөз сөйлеу шеберлігінің мәні тіпті ұланғайыр. Демек, ауызша шешен сөз сөйлеу шеберлігі-лектордың, насихатшының, кәсіби маман иесінің, студенттің қоғамдық көзқарасының мызғымастығы мен таным көкжиегінің, жан-жақты даярлығының тұңғыш қорытпасы, олардың жоғары эрудициясы мен шешендік білім, білік және дағдылар жиынтығын қамтыр мәдениеті.

Ендеше, бүгінгі таңдағы өзекті мәселеге қатысты ғылыми түйін, практикалық кеңес бағытындағы әңгімемізді жалғастырамыз. «Жоғары білім беру жүйесіндегі риторика» айдары бойынша алғашқы мақала «Ғылым және білім» журналының 2009 жылғы №4 санында (122-127-б.б.) жарияланды. Ендігі кезекте көтерілген мәселенің жалғасы ретінде әріптестеріміздің назарына 2-мақаланы ұсынамыз.

ӨОЖ: 808(574)

СӨЗ СӨЙЛЕУГЕ ҚАТЫСТЫ ТІРЕК САУАЛДАР МЕН АЛҒЫ МАҚСАТТЫ ЖҮЙЕЛЕУ ТАЛДАМАСЫ

А. С. Қыдыршаев, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті

Мақалада сөз сөйлеуге қатысты тірек сауалдар мен алғы мақсатты жүйелеу мәселесі шешендіктану (риторика) теориясы мен практикасы негізінде таратылады. Нәтижеде ауызша сөйлеу арқылы әсер ету моделі қарастырылып, шешендік сөздегі ой ұшығын екіше әдістемесі әзірленген.

В статье рассматривается алгоритм систематизации целеоснов и ключевых вопросов ораторского искусства на началах теории и практики по знаниям риторики. Особенно большое внимание уделено разработке моделей по активизации мыслительных операций в риторике эстетики и этики устной разговорной речи.

The algorithm of ordering of the purposes and key questions of oratory based on the theory of knowledge rhetoric practice is considered in this article. Great attention is paid to development of models on activation of thought operations in rhetoric, esthetic and ethics of oral spoken speech.

Шешендік сөз қашан да белгілі бір мақсатты көздейді. Сөйленер сөзді дәл үйлестіру – сөздегі ой ұшығын дөп мөлшерлеу, негізгі ойды басынан аяғына дейін қалай дамыта өру турасында пайымдау. Бұл орайлас ой еңбегі, Аристотельше, сөзді

логикалық тұрғыда құрастыруға сәйкесті «материалды табу» деп аталған. Ал М. В. Ломоносов ой ұшығының астарын «идеяны ойлап табу» тұрғысында түйіндеген.

Дәріс сәтіндегі ой ұшығы талдамасы технологиясын тарамдау-дәріс тақырыбын терең түсіну және дәріс жоспарын талдап әзірлеу кезеңіндегі шығармашылық үрдісті ұйымдастыруға қомақты үлес [1, 2, 3, 4].

Ал шешендіктану туралы еңбектер мен нақты бірегей шешен тәжірибелерін жан-жақты терең талдау нәтижесі шешендік іс-әрекеттің күллі конструкциясы белгілі бірізділікпен шешімі табылатын жеті түрлі тірек сауалға сүйенетіндігі жөніндегі қорытындыға жетелейді. Бұл ауызша сөйлеу арқылы әсер етудің моделін ұсынуға мүмкіндік береді (*1-сурет*). Ал тірек сауалдардың әрқайсысына сипаттама берсек, төмендегіше болар еді:

Біріншіден, «неге сөйлеймін?» сауалы тақырыпты терең тарамдаудың қажеттілігін аңғартады. Тілге тиек болып отырған проблемаға қатысты көзқарастар жүйесін (тұжырымдама) анықтауды, негізгі ойдың шекарасын белгілеуді, оның сөз сөйлеудің әлеуметтік міндеттерімен үйлесуі мен дәріс мақсатын анықтауды аңғартады.

Екіншіден, «не туралы сөйлеймін?» сауалы тақырыптың қилы арналары ішінен сөйленер сөз мақсатына сәйкес басты ойды елеп-екшеп іріктеп алуды білдіреді. Бұнда идея ұшқынын алып жүруші «өзек» – дәрістің басты тезисі ұшталады.

Үшіншіден, «қанша сөйлеймін?» сауалы сөйлеу нысанын шектеу туралы сөйленер сөздің мазмұнындағы басты тұсты іріктеп алуды, сөйлеу нысанын бөлшектеуді не негізгі ойды бірнеше бағытқа бөлуді міндеттейді. Сондай-ақ сөйлеу сәтінде айқара ашылуға тиісті конструктивтік сауалдарды жүзеге асыру межеленеді. Демек, алғашқы реттегі үш сауалды тірек ету тыңдаушыларға әсер ету стратегиясын құрайды.

Төртіншіден, «кімге сөйлеймін?» сауалының нысанасы тактиканы таңдамас бұрын барлау мақсатына байланысты бағыттама беруі тиіс. Демек, нақтылы бір аудиторияға әсер ету амалдары мен тәсілдерін дұрыс таңдау қажеттілігін аңғартады.

Бесіншіден, «қайда сөйлеймін?» сауалы да тыңдаушылармен қарым-қатынас жағдайы мен орнынан туындата отырып сөйлеу тактикасын, сөз сөйлеудің құрылымын алдын-ала анықтайды.

Алтыншыдан, «қалай сөйлеймін?» сауалы арқылы адамдардың ақыл-ойына, ұғым-түсінігіне, сенімі мен сезіміне әсер етудің стилі, мейлінше бірден-бір сәйкесті амалы ойластырылатыны түсінікті. Айғақтаманың барша тактикасы осы сауалдың жауабында ғана тоқайласқан.

Жетіншіден, «не айтамын?» сауалында нақты айғақтамалар, дерек көздері, мысалдар басты ойдың дәлелдеу құралдарын құрайды. Олар стратегия мен тактикадан туындатыла отырып іріктеледі және шешендік сөздің күллі конструкциясының мейлінше өзгермелі бөлігін құрайды.

Осы жеті сауалдың тұңғығына бойлай білу – Платонның «жанды тіршілік иесі» туралы ойын жете тану да. Бірінші кезеңде, алғашқы үш тірек сауалға сәйкесті дәріс тақырыбын шегелей анықтай отырып, шешен-лектор сөйленер сөздің стратегиялық ой ұшығын ашады. Платон сөзімен айтсақ, «басы мен кеудесін» немесе «айналасына сөйленер сөз топтастырылатын өзекті» құрайды. Философиялық-әдіснамалық ойлау қабілеті осы алғашқы үш сауалға жауап беру арқылы ғана дамиды. Сол себептен де бұл сауалдар оқытушыға дәріске, баяндамаға даярлану тұсында көбірек қиындық туғызады [1].

Қысқасы, *мінбедегі шешен-лектор сөзі* – ұзаққа созылатын шешендік іс-әрекеттің өнімі. Ол нақтылы мақсатқа жетуге орайлас белгілі бағытқа межеленген болуы тиіс. Стратегия дәріс тақырыбының дамуына бағыттама береді. Сөз сөйлеу мен оған даярлық кезеңдеріндегі ілгергі жұмыстардың мазмұнын алдын-ала анықтайды. *Дәріс жоспары* - белгіленген стратегия да.

Тәжірибеде оқытушылардың тезисті тақырыптан ажырата, дәріс мақсатын сауатты жүйелей алмайтынын жиі ұштастыруға болады. Мәселен, дәріс үшін алғы кезекте белгілі

мақсаттың болуы міндетті емес деген тұжырымды естудің өзі күлкі тудыратын аса қынжылысты жағдай. Бұлай ойлаушылардың пікірінше, оқытушы бағдарламаға сәйкесті материалды баяндап беруші ғана, оның негізгі рөлі де осы іспеттес. Сәйкесінше, «Сіздің дәрісіңіздің мақсаты қандай екендігін айтыңызшы?» деген сауалға, көбіне-көп: «Мен ... туралы баяндап беруге тиіспін. Маған ... жөнінде айтуға тура келеді», – деп, дәріс, баяндама, хабарламаларының тақырыбын айтады. Көпшілік лекторлар оқу және тәрбиелік мақсаттардың айырмашылық ерекшеліктерін ажырата тануда қиналады. Егер де шешен-лектор өз сөйлер сөзінің мақсатын тақырыппен шатастыратын болса, онда ол өз күш-жігерін еркінен тыс барлық алдын-ала межеленбеген жағдайларда да белгілі тақырып бойынша оқу материалын айтып шығумен ғана шектеледі.

Егер де шешен-лектор өз алдына тыңдаушылардың алға қойған мақсатына әсер етуді, белгілі бір межеленген мінез-құлыққа ұмтылдыруды, түсінікті қалыптастыруды, диалектикалық тұрғыда ойлау мен тұжырым жасай білу қабілетін дамытуды мақсат етіп қойса, онда ол өзінің бар күш-жігерін, күллі іс-әрекетін тек осы нәтижеге жетуге бағыттайды. Бұндай жағдайда мәтіннің құр дыбысталуы емес, онда адам санасын дамыта отырып әсер ету жүзеге аспақ.

Дәріс барысында сөзінді дәл бағыттап отыру ерекше маңызды. Бұл сөйлеу арқылы әсер ету ой ұшығының талдамасын әзірлеуді қажет етеді. Шешендік іс-әрекеттің алғашқы кезеңдегі сөз сөйлеудің стратегиясына сәйкесті шешен-лектор жұмысының жалпы жүйелігі *3-кестеде* көрсетілген.

Дәріс жоспарын немесе стратегиясын талдап әзірлеу – өз алдына *«неге сөйлеймін?»*, *«не туралы сөйлеймін?»* және *«қаниша сөйлеймін?»* іспеттес нақты үш сауалды қоя білу.

Шешен-лектордың ойлау іс-әрекеті бір мезгілде алгоритмделуі мүмкін емес. Дегенмен де ой ұшығын електен өткізудегі жұмыстарды жүйеге келтіру мен оны жете түсіну үшін, бірқатар белгілі бір жүйелікке, ойлап табу әдістемесіне сүйенуге кеңес беріледі. Осылайша сәйкесті шешендік дағдыларды жетілдіру көзделеді.

Ал сөйленер сөздің тақырыбы мен алға қойылған мақсатын анықтай түсу жөнінде не айтуға болады? Жалпы шешен-лектор даярлығының басы-тақырыпта қамтылатын материал мазмұнына ие болу. Материалдың көл-көсір болып келері түсінікті. Жинақталған барлық материалдардың ішінен нақты аудиторияға қажеттісін ғана іріктеп алуда саяси тұжырымдар, бұйрық-ұйғарым, оқу ісіндегі басты міндет және пәннің, оқылатын курстың бағдарламасында жазылған нақты мақсаттар баса ескеріледі. Демек, тақырып пен алғы мақсатты анықтай түсу – неге сөйлейін деп жатқаныңды түсіну.

Егер де оқытушы оқу материалын еркін түрде жете білсе, осы сала маманы болса, сондай-ақ шешеннің айтар тың мәліметтері болса, аталмыш мәселені шешу қиын емес. Ал бұндайда мәселеге үстірт қараушы лекторға, не ұзын құлақ мәліметтеріне сүйенушіге, не қызмет бабына сәйкесті немесе жоғарғылардың тапсыруымен сөз сөйлеушілерге өте қиын.

Барша тақырып атаулы өзіндік атауымен-ақ бір ғана аймақта қарастырылуы мүмкін болмас өмірлік құбылыстар мен үрдістердің шеңберін, кең мөлшердегі мәліметтерді қамтиды. Сол себептен де барлық мүмкін болар бағыттардың ішінен бірден-бір маңызды проблеманы /өзекті мәселені/ екшеп ала білу жөн. Оны аудиторияның қызығушылығы мен қажеттілігіне сәйкестендіре үйлестіре, сөйленер сөздің мақсатына орайластыра білу аса қажет.

Тәжірибеде көбіне-көп сөйленер сөздің нысаны ойластырылмай құрастырылған тақырып түйіндемелерімен жиі ұшырасамыз. Бұндай жағдайда оқытушыға қалай-солай екшеусіз қалыпта алынған тақырыптың астарында не жатырғанын түсіну үшін, көп тер төгуге, осы орайлас қалыптан абыройлы шығу үшін, біршама амал-тәсілдерге жүгінуге тура келеді. Тақырып жүйелі қалыпқа келуі үшін, шешен-лектор сөйлеу нысанының мәніне терең бойлауы тиіс. Ол үшін шешен-лектор сан алуан түсіндірмелерге, пайымдамаларға жүгінуге тиіс. Тақырыпты екшей түсу нәтижесінде ілгергі дәріс мазмұны туралы жалпы түсінік қалыптасады. Салыстырмалы тұрғыда таразыласақ, бұл шешен-лектордың межелі мақсатына сәйкесті орасан үлкен бәйтеректің бір арна-тармағын тандап кесіп алып, оның

бұтақшаларынан қолжазба материалын даярлауы және әлі де шашыраңқы күйде ойда жүрген нысандарды белгілей түсуі іспеттес.

Шешен-лектор тек тақырыпты талдаумен шектеліп, сөйленер сөздің тыңдаушыға ұғынықты да үйлесімді жетуі туралы ойламауы мүмкін емес. Сөйленер сөз тыңдаушылар үшін әзірленеді. Ендеше, ең болмағанда алдын-ала аудитория туралы мәліметтерді білу, тыңдаушылар үшін тақырып өзектілігіне көз жеткізу міндетті. Жобаланып отырған аудиторияға бағыт ұстану аса қажетті. Алғашқы кезекте, шешен-лектор тақырып бойынша тыңдаушыларға не белгілі екендігін білуі тиіс. Болашақ сөйленер сөздің мазмұнына аудиторияның қандай көзқараста болатыны туралы анық аңғарымының болғаны дұрыс. Қарастырылып отырған мәселеге сәйкесті тыңдаушылардың пікірімен таныс болу аса пайдалы. Тек осындай жағдайда ғана өз сөз сөйлеуіннің мақсатын нақтырақ және мейлінше тиімді нәтижеге жетерліктей қалыпта анықтауға болады [3, 5, 6]

Алға қойылған мақсат – барша жанды сөздің басы. Ой ұшығын екшеп әзірлеу кезеңінде шешен-лектор акпараттандыру, сендіру, үйрету, іс-әрекетке шақыру және тағы басқа қалыптағы жоспар үлгісіндегі **жалпы мақсатты** анықтайды. Белгілі мөлшерде жалпы алға қойылған мақсаттардың үйлесе, жымдаса келуі әбден мүмкін. Жалпы мақсатта нәтижелі жетістіктердің мөлшері белгіленбейді. Бұл тек нысана жобасы ғана.

Нақты оқу мақсаты тыңдаушы нені меңгеруге, нені сезінуге, нені өзгертуге және орындауға тиісті екендігін дәл көрсетуі тиіс. Егер де жалпы алға қойылған мақсат бір ғана тіркеспен-ақ (мәселен, көңілін көтеру) білдірілетін болса, ал нақты мақсат тұтас тіркесті сөйлеммен (фразамен) бейнеленеді (Мәселен, естен кетпестей әсер туғызу немесе эстетикалық әсерге бөлеу). Дәрісте нақты мақсаттың толық түйіндемесінің болуы міндетті. Тек нақты түрде қабылданған мақсат ғана адамның зейінін, оның барлық интеллектуалдық іс-әрекетін негізгі ойға қарай бағыттайды. **Мақсатты нақтылау** – шынайы нәтижені белгілеудегі саналы пайымдау. Мәселен, бұл орайдағы нақты мақсатты белгілеудің үлгілері төмендегіше:

1. Егер де **жалпы мақсат** - белгілі бір нәрсе туралы **мәлімет беру (ақпарат ұсыну)** болса, онда **нақты мақсаттар** төмендегіше болмақ:

- шешендіктануды ойланып шебер сөйлеу іс-әрекеті технологиясы ретінде қарастырудың тиімділіктері туралы **әңгімелеу**;
- қазіргі жастардың сөйлеу мәдениетінің төмен болуының себептері туралы **хабарлау**;
- өз міндеттерін орындауға жүрдім-бардым қараудың жағымсыз нәтижелері туралы **таныстыру**.

2. Егер де **жалпы мақсат** - бір нәрсеге **сендіру** болса, ондағы **нақты мақсаттар** төмендегіше:

- шешендіктану бойынша жүргізілер машықтық жұмыстардың ертеңгі кәсіби маманның шешендік білік-дағдыларын қалыптастыруға септесеріне сенімділігін арттыру амалдары туралы жете түсіндіру;
- шешендік өнерге баулу ісінде жаңа әдістер мен жұмыс түрлерін қолданудың қажеттілігін дәлелдеу;
- жаңа әдістеменің ұтымды да оңтайлылығын **көрсету**.

3. Егер **жалпы мақсат** – бір нәрсеге **үйрету** болса, онда төмендегідей **нақты мақсаттар** өздігінен сұранады:

- шешен-лектордың /оқытушының/ шешімін негіздеуге сәйкесті ғылыми-теориялық бағдарлаудың әдістемесін ұсыну;
- шешендіктану пәніне бөлінген сағат мөлшерінің аздығына байланысты студенттердің өздігінен жұмыс жасауы туралы практикалық ұсыныстар беру;

- аудиториямен қарым-қатынасыңды әркез реттеп отырудың амалдары мен тәсілдеріне машықтандыру;

4. Егер де **жалпы мақсат – іс-әрекетке шақыру** болса, онда **нақты мақсаттар** төмендегіше:

- шешендікке қатысты білім, білік-дағдыларды аса жауапкершілікпен, жігерлікпен оқып-үйренуге студенттерді құлшындыру;
- шешен сөйлеу шеберлігін меңгеру белсенділігін көтеру;

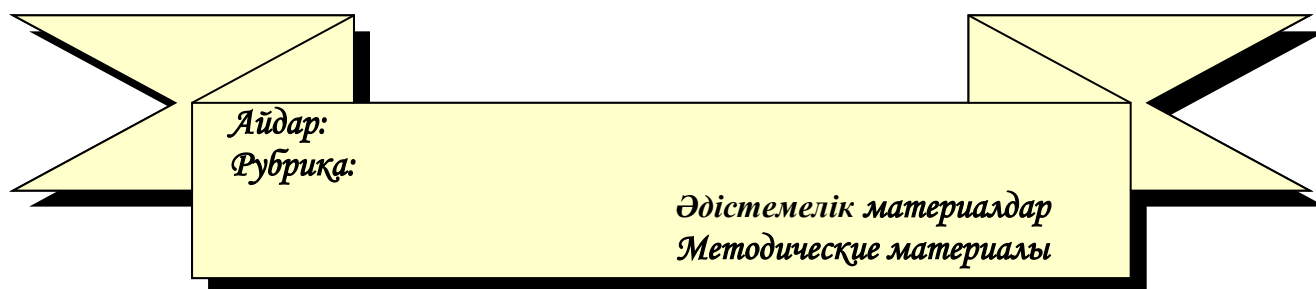
5. Тәжірибелік мақсаттар:

- ана тілін сүйеге, ана тілінде шешен сөйлеуге тәрбиелеу;
- ертеңгі кәсіби маман қалпына сай болуға ұмтылдыру;
- жауапкершілікті сезінуге тәрбиелеу.

Демек, *дәріс мақсатын жүйелі түйіндеу – сөйлеу арқылы әсер ету нәтижелерін мейлінше анық, белгілі деңгейде көз алдыға келтіру: тыңдаушылар нені түсінуі, меңгеруі тиістігін, олардың көзқарастары, пікірлері, пайымдау деңгейлері қай деңгейде боларын білу.* Әрине, оқу мен тәрбиелік мақсаттар бір-біріне байланыссыз, өз алдына бөлек қойылуы мүмкін емес. Ендеше, олардың даму үстіндегі студентке әсер ету әрекетінің қос қанаты іспеттес қалыпта көрініс берері анық.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қыдыршаев, А. С. Шешендіктануды оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері / А. С. Қыдыршаев. – А. : Білім. – 2000. – 270 б.
2. Михневич, А. Е. Ораторское искусство лектора / А. Е. Михневич. – М. : Наука. – 1986.
3. Толмачев, А. В. Ораторами становятся / А. В. Толмачев – В кн. Наука убеждать. – М. : Молодая гвардия. – 1969.
4. Мурашов, А. А. Основы педагогической риторики / А. А. Мурашов. – М. : Наука. – 1996. – 281 с.
5. Борисова, Н. В. Игра в обучении лекторов / Н. В. Борисова, А. А. Соловьева. – М. : Оратор. – 1989. – 63 с.
6. Вербицкий, А. А. Человек в контексте речи: Формы и методы активного обучения / А. А. Вербицкий. – М. : Знание. – 1990. – 63 с.



О КУЛЬТУРЕ РЕЧИ, ОСНОВЫ И ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ РЕЧИ

К. А. Гусманова

Санаторная школа-интернат имени М. Утемисова

Язык – явление общественное. Язык мог возникнуть только в коллективе. Действительно, ребенок научится говорить лишь в том случае, если его окружают люди, говорящие на определенном языке. Изолированный от людей ребенок может физически развиваться, вырастет здоровый и сильный, но говорить не сможет. Язык не дается человеку «от природы», он возникает «из потребности, из настоятельной необходимости общения с другими людьми». Потребность в общении появляется, прежде всего, в процессе совместного труда [1].

Итак, язык неразрывно связан с обществом: он появляется только в обществе и для общества.

Язык выполняет жизненно важную для общества функцию. Основное назначение языка, его функция – быть средством коммуникации в человеческом обществе.

При помощи языка мы сообщаем, друг другу свои мысли, выражаем чувства.

В языке отражены знания, опыт предшествующих поколений. Язык связывает разные поколения людей – отжившие, живущие и будущие. Как единое средство общения язык используют различные возрастные и социальные группы общества.

Итак, общество не может существовать без единого для всех его членов средства связи. Таким универсальным средством является **язык слов** [2].

Особенность языка как общественного явления в том, что он не существует без мышления. **Язык и мышление** возникли одновременно как результат совместной трудовой деятельности первобытных коллективов. Язык так же древен, как и сознание; язык *есть* практическое, существующее для других людей действительное сознание. Связь языка и мышления подтверждается тем, что любое слово (даже части слов – морфемы, суффиксы), а также сочетание слов, предложения имеют какое-то значение, то есть выражают какую-то мысль.

Но язык служит не только для выражения мысли: единицы языка непосредственно участвуют в самом оформлении мысли, в ее формировании. Использование единиц языка в процессе обдумывания, в процессе оформления мысли называется внутренней речью. Внутренняя речь связана с внешней речью, то есть речью для других. Значит, мышление будет развиваться при условии совершенствования речи. Работа по развитию речи будет положительно влиять на развитие мышления, и наоборот, мыслительная работа требует постоянного совершенствования речи. Поэтому работу по развитию речи нельзя отрывать от мыслительной деятельности. Так, например, усваивая новые слова, надо не просто запоминать, как они звучат, или пишутся, главное надо понять, что эти слова обозначают, каково их содержание. Данное условие одинаково важно соблюдать и при развитии родной речи, и при обучении второму языку, в частности русскому. Развитие мышления и развития речи должны осуществляться в тесной связи.

Язык – орудие усвоения знаний. Усваивая язык, человек получает возможность узнавать об окружающем его мире то, что познано другими людьми и даже ранее жившими поколениями. Значит, язык дает возможность обществу и каждому человеку постоянно развиваться, совершенствовать свои познания. Итак, овладение знаниями, опытом, работа мысли человека неосуществимы без применения языка.

Язык под воздействием развития общества сам непрерывно развивается. Процесс развития языка отражается, прежде всего в появлении новых слов для называния новых предметов, явлений действительности. Другие слова становятся устаревшими, так как предметы и явления, обозначенные этими словами, обществу больше не нужны по разным причинам.

Особенности устной речи.

Язык существует в двух формах – устной и письменной. Возникновение устной речи исторически предшествовало появлению письменной. Обе формы мы используем в процессе общения. И устная речь и письменная связаны с нашим мышлением. Между указанными двумя формами существует тесная взаимная связь. Она проявляется в том, что, развивая устную речь, мы готовим почву для успешного развития письменной речи. И наоборот, высокий уровень развития письменной речи положительно влияет на устную. Вместе с тем каждая форма существования языка имеет свои особенности, свои законы употребления.

Устная речь – это звучащая, произносимая речь. Она может служить средством общения только при условии непосредственного контакта общающихся – говорящего и слушающего (или многих слушающих) [3]. Звучащая речь рассчитана на слуховое восприятие. Значит, говорящий должен сразу произносить своё сообщение так, чтобы добиться полного понимания собеседником высказанной мысли. Сообщение говорящего может вызвать различную реакцию слушающего (слушающих).

В зависимости от реакции собеседника говорящему приходится быстро, на ходу изменять свою речь или исправлять неправильно сказанное, то есть самому живо реагировать на то, как воспринята его речь собеседником или слушающими. Времени для обдумывания при устной форме почти нет. Поэтому порядок слов в предложении более свободный, встречаются повторения отдельных слов, словосочетаний и частей предложений, неполные предложения, перебивы, самоперебивы, вводные, вставные и присоединительные конструкции.

Непосредственный контакт с собеседником или слушателями при устном общении создает условия для использования дополнительных средств выражения: *интонации, мимики, жестов* [4].

Интонация в устной речи выполняет очень важную роль. Составными элементами интонации являются *мелодика речи, логическое ударение, тембр речи, темп речи*.

Мелодика создается повышением или понижением голоса в высказывании. Так, повышая голос в конце предложения, мы выражаем мысль в виде вопроса: *Какую книгу ты взяла сегодня в библиотеке? И это всё?* Понижение голоса в конце предложения выражает просто сообщение о каком-либо факте или событии.

Логическое ударение – это выделение голосом одного из слов предложения для усиления его смысловой нагрузки. Выделяя логическим ударением слова в предложении, можно изменить смысл сообщения. Сравним: *Мы изучаем русский язык. Мы **изучаем** русский язык. Мы изучаем **русский** язык.* В первом предложении, выделяя голосом слово *мы*, говорящий сообщает, кто изучает русский язык, во втором предложении содержится сообщение о характере наших действий (логическое ударение на слове *изучаем*), а в третьем – сообщение, какой язык мы изучаем (*русский* – это слово логически выделено).

Важным элементом интонации является *тембр речи*. Тембр – это звуковая окраска речи, средство эмоционально-смысловой выразительности. Тембр помогает подчеркнуть основное в высказывании и передать при этом своё отношение к сообщаемым фактам или явлениям, то есть выразить свои чувства. Значит, тембр должен соответствовать содержанию высказывания. В зависимости от содержания сообщения возможен следующий тембр речи: убеждающий; радостный, грустный, злобный, строгий, ласковый, спокойный, взволнованный, тревожный, торжественный, иронический, юмористический, саркастический; повествовательный, описательный, эпический. Для того чтобы выбрать правильный тембр, надо осознать основную мысль высказывания и цель, ради которой делается данное сообщение.

В понятие интонации включается также *темп речи*: речь может протекать замедленно, паузы между отрезками могут быть длительными; и наоборот, можно произносить слова быстро (скороговоркой), а паузы между отрезками речи делать короткими. Изменением темпа речи говорящий может выразить состояние взволнованности (короткий темп) или раздумья (спокойный темп). Кроме того, следует учитывать степень подготовленности слушающего: если содержание нашего сообщения является новым либо трудным для восприятия собеседником (или слушателями, перед которыми мы выступаем), то темп речи должен быть спокойным или даже медленным. Простые по содержанию сообщения можно произносить более быстрым темпом.

При помощи *интонации* мы выражаем синтаксические отношения между частями предложения: интонация перечисления, интонация вводности, вставки, звательная интонация, предупредительная, пояснительная, сопоставительная. Интонация является единственным средством грамматического членения предложения в устной речи.

Мимика – ещё одно дополнительное средство выражения. Это движения мышц лица, помогающее выразить внутреннее состояние говорящего, его отношение к сообщаемым фактам. В качестве дополнительного средства мимика используется лишь в некоторых разновидностях речи. Так, в диалоге собеседники используют мимику, чтобы подчеркнуть те чувства, которые каждый из них испытывает при разговоре. В речи ораторов мимика тоже может быть дополнительным средством выражения, в лекции или докладе она не играет важной роли, а в официально – деловой беседе она

совсем неуместна. То же самое можно сказать о жесте как дополнительном средстве выразительности устной речи.

Жесты – это разнообразные движения, сопровождающие речь с целью усилить впечатление от высказывания. Однако, следует помнить, что излишняя жестикуляция отрицательно влияет на слушателя, отвлекает внимание от словесного восприятия сообщения. Обычно в непринуждённой беседе жесты не продумываются, их использование стихийно. В устных высказываниях выступающему надо ограничить использование жестов только теми моментами, когда жест действительно поможет ярче выразить содержание.

Итак, устная форма существования языка имеет свои особенности, обусловленные присутствием собеседника или слушателей.

Принципы развития речи.

Какие же общие требования следует предъявлять к речи, к чему стремиться, развивая речь?

Во-первых, речь должна быть *содержательной*. Это требование будет выполнено в том случае, если говорящий хорошо осознал то, о чём сообщает. Значит, нужно постоянно добиваться полного понимания значения слов, потому что слова называют факты действительности: предметы, явления, признаки, действия. Есть два способа, помогающие осознавать различные факты окружающего нас мира: а) способ *наблюдения*, при котором предметы, явления воздействуют на нас непосредственно: мы их видим, слышим, т.е. ощущаем нашими органами чувств (зрением, обонянием, осязанием, слухом); б) способ *восприятия* нового посредством слова, которым это явление названо. В этом случае необходимо при помощи толковых словарей и справочников осознать понятие, названное словом. Оба способа требуют активной мыслительной деятельности: вначале анализа, а затем обобщения фактов действительности.

Во-вторых, речь должна быть *последовательной* (логичной). Передавая свои мысли, надо стремиться не пропускать нужных слов, связывать последующую часть высказывания с предыдущей, не повторять одни и те же слова, логично закончить сообщение.

В-третьих, речь должна быть *точной*. Говорящий должен выбирать для сообщения только такие слова и выражения, которые называют только необходимые в данном случае понятия и признаки именно этой мысли. Передавать нужное содержание самыми подходящими для данного случая словами, уметь выбирать в разных случаях разные средства выражения – это значит сделать речь точной, правдиво изобразить то, о чём сообщается.

В-четвёртых, речь должна быть *выразительной*. Это необходимое условие действенности любого высказывания, так как передавая свои мысли, мы в то же время стремимся убедить в чём – то нашего собеседника, воздействовать на него. Надо помнить и о соответствии нашей речи литературной норме. Выразительность речи достигается различными средствами: отбором фактов, о которых сообщается, краткостью изложения, правильным использованием пауз, темпа речи, выбором слов с нужным оттенком значения, выбором наиболее подходящего типа предложения.

Выразительность речи зависит также от умения использовать образные средства языка (эпитеты, метафоры, сравнения и т.д.). Они по своему значению и стилистической окраске должны соответствовать содержанию высказывания, его стилистической принадлежности. Но излишнее употребление их замедляет изложение, утомляет собеседника. В научных и деловых беседах более уместным, а следовательно и более выразительным, будет краткое, правильное выражение содержания, убеждающее подбором излагаемых фактов, выбором слов и соответствующих синтаксических конструкций.

В-пятых, речь должна быть *ясной, доступной*. Необходимо учитывать возраст, уровень знаний, интересы того, к кому обращена наша речь [5].

Итак, развитая речь – это речь *содержательная, последовательная, точная, выразительная*. Следовательно, *цель работы по развитию речи заключается в том, чтобы выработать прочные навыки и умения свободно выражать свои мысли и чувства в разнообразных условиях общения – непринуждённой беседе, в деловом документе, в научном докладе, в газетной статье, в художественном произведении (сочинении, эссе).*

ЛИТЕРАТУРА

1. Головин, Б. Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа. – 1980.
2. Горбачевич, К. С. Нормы современного русского литературного языка / К. С. Горбачевич. – М. : Просвещение. – 1978.
3. Ожегов, С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Сов. Энциклопедия. – 1978.
4. Розенталь, Д. Э. А как лучше сказать? / Розенталь Д. Э. – М. : Просвещение. – 1980.
5. Щерба, Л. В. Современный русский язык. Избранные работы по русскому языку. / Л. В. Щерба – М. : Просвещение. – 1987.

THE WEATHER. DEGREES OF COMPARISON

А. Қ. Исатаева

Орал газ,мұнай және салалық технологиялар колледжі

Сабақтың тақырыбы: The weather. Degrees of comparison.

Сабақтың мақсаты: а) *білімділік*: Жаңа сабақты үйреніп, меңгеру өткен тақырыптар бойынша теориялық білімдерін тиянақтап, жаңа тақырыптағы мәліметтермен оқушылар білімдерін толықтыру. Лексикалық материал «The weather» үйрену, Грамматикалық материал «Degrees of comparison» игеру.

б) *дамытушылық*: тақырыпқа байланысты ауызекі сөйлеу қабілеттерін дамыту, мәнерлеп оқу дағдысын

дамыту, шәкірттердің ой-өрісін кеңейту.

в) *тәрбиелік*: ағылшын тілін халықаралық тіл ретінде құрметтеуге, мәтінде көрсетілгендей туған өлке табиғатын аялауға, сүйіспеншілікке тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: жаңа сабақ

Сабақтың әдісі: Сұрақ-жауап, сыни тұрғыдан ойлау технологиясы, АТҚ технологиясы

Сабақтың көрнекілігі: слайдтар, оқулық, кескіндер, АТҚ

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру бөлімі

Оқушылармен сәлемдесіп, топ оқушыларын түгендеу, сабаққа дайындықтарын байқау

- Good afternoon, children!
- I am very glad to see you.
- Sit down, please!
- Is anybody absent today?
- What date is it today?
- What day of the week today?

II. Үй тапсырмасы

- The theme of our last lesson was the text «At the lesson» and grammatical theme was the Past Continuous Tense (Созылыңқы өткен шақ)
- I'll give you some sentences and you should read, translate and find the verb in the Past Continuous tense and next task is to make sentences using the following words.
 1. When mother entered the room the children were watching TV.
 2. We were answering the teacher's questions when the director entered the room.
 3. They were drinking tea when I came home
 4. My brother was working at the factory at 4 o'clock yesterday.

1. *Sister, my, reading, was, book, a, from, yesterday, 6, 8, to.*

2. *Going, they, college, 5, o'clock, at, were, to, the.*

3. *He, translating, not, was.*

4. *Home work, she, doing, was, her, at, 6, o'clock.*

- What is the definition of the Past Continuous Tense?
- (Созылыңқы өткен шақ)

Give me some examples

-

III. Жаңа сабақ

Тақырыптың аты

- What is the weather like today?
- What kind of weather was yesterday?
- What season is it now?
- Let's start with the phonetic drill of the words

season, leaves, field, people, street

four, autumn, fall, August, morning, walk

summer, country, come, month, other, cover

grass, farmer, park, carpet

early, return, first
other, weather
summer, winter, farmer, river, better, other, weather

- Summer is *the hottest* season in a year
- Winter is *colder* than autumn
- I like warm weather *better* than the cold weather
(қазақ тілінде түсіндіріп, анықтамаға көшемін)

- Now let's start our grammar material. It is the Degrees of Comparison

- а) грамматикалық материалды түсіндіру
- б) жаңа материалды оқушыларға жаздыру

Ағылшын тілінде сын есімнің 3 шырай түрі болады. Олар Жай шырай (Positive degree), Салыстырмалы шырай (Comparative degree) және Күшейтпелі шырай (Superlative degree).

- а) Егер сын есім 1 немесе 2 буынды сөз болатын болса, салыстырмалы шырайда – **er**, күшейтпелі шырайда **the ... - est** жалғанады.
Мысалы: **small – smaller – the smallest**
- б) Егер сын есім 3 буынды сөз болатын болса, сөз түбірі өзгермей, салыстырмалы шырайда **more...**, күшейтпелі шырайда **the most** сөздері қойылады.
Мысалы: **interesting – more interesting – the most interesting**
- с) Егер сын есім –у әріпімен аяқталса, салыстырмалы шырайда **y > i + er** жалғанады, ал күшейтпелі шырайда **the ... - est** жалғанады.
Мысалы: **easy – easier – the easiest**

Жалпы ережелерге бағынбайтын сын есімдер қатары:

Жай шырай (Positive degree)	Салыстырмалы шырай (Comparative degree)	Күшейтпелі шырай (Superlative degree)
good	better	the best
bad	worse	the worst
little	less	the least
much, many	more	the most

IV. Жаңа материалды бекіту
Шығармашылық тапсырмаларды орындау

Make comparative and superlative degrees of these adjectives

Positive degree Жай шырай	Comparative degree Салыстырмалы шырай	Superlative degree Күшейтпелі шырай
Long – ұзын		
Hot – ыссы		
Merry – көңілді		
Warm – жылы		
Cold – салқын		
Busy – бос емес		
Interesting – қызық		
Sunny – шуақты		

-The next task is to answer to the following questions

1. What is the greatest holiday on the 22nd of March in Kazakhstan?
2. What do children do in winter?
3. Do you skate or ski in winter?
4. What is the coldest winter month?
5. When do our people celebrate New Year's Day?
6. What is the weather like in spring?
7. Does it rain in spring?
8. What do you like to do in spring?
9. Will you swim in the river in summer?
10. Are there any tasty fruits in autumn?
11. What is the hottest summer month?
12. What season do you like best of all?
13. When do all students rest?

- Lets fulfill this task. Are these statements true or false?

№	Statements	True	False
1.	There are five seasons in a year		
2.	September, October and November are the summer months		
3.	Students return to the colleges after vacation in summer		
4.	If day is windy it is pleasant to ski		
5.	There must be plenty of fresh air in your room		
6.	It rains hard in winter		
7.	December is the first month of winter		
8.	June is the busiest month for students		
9.	In winter the days are longer		
10.	We have much fresh fruits and vegetables in winter		

Жылдың төрт мезгілі

-How many seasons are there in a year?

-What are they?

- Which season is the hottest?

- Which season is the coldest?

-Now let's introduce with the new words from the text

Оқушыларды жаңа сөздермен таныстырып, дәптерлерлеріне жаздыру

Weather – ауа райы, rest – демалу, labour – құрылыс, return – қайта оралу, marvelous – тамаша, Indian summer – Мейзам шуағы, Indoors – іште, youth –жастар

-Let's read the text «The Weather»

The Weather

The four seasons of the year are spring, summer, autumn (or fall) and winter.

Summer is the hottest season in our country and comes during the month of June, July and August. June is the busiest month for students. It is an examination period. In summer they rest and work in students' labour teams. Most people have their vacation during the summer months. After summer comes autumn which lasts three months: September, October and November. Some People like autumn better than any other season. The children return to school, the students to colleges and institutes.

After marvelous weather in the Indian summer days often come nasty days. It rains hard. Students have to work hard and spend most of their time indoors.

December is the first winter month. December, January and February are the winter months but cold weather sometimes comes earlier in November or in October. The coldest month is January. In winter the days are shorter and the nights are longer. The air is cold. It snows hard. But if day is sunny and not windy it is pleasant to ski and skate. Our youth is fond of sports and spends a lot of time out-of-doors.

Don't forget that even on cold days there must be plenty of fresh air in your flat. Air your room!

а) Мәтінмен топ оқушыларын таныстыру

б) Оқушыларға оқытып, ана тіліне аударту

- Answer to these questions:

1. What are the hottest and the coldest seasons in our country?
2. When is the Indian summer?
3. What do students do in summer?
4. When do students go in for sports?

-Find the positive, comparative and superlative degrees of comparisons in the text

-Find the right Kazakh forms of these words

Weather	демалу
Indian summer	тамаша
Marvelous	қайта оралу
Return	Мейзам шуағы
Rest	ауа райы

V. Үйге тапсырма

- Your home task is to make 5 sentences using these words

а) Берілген жаңа сөздермен сөйлемдер құрастыру

VI. Оқушыларды бағалау

VII. Қорытынды

ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ СЫНЫП ҰЖЫМЫНЫҢ РОЛІ

З. Ж. Қуанова

Махамбет Өтемісұлы атындағы сауықтыру мектеп-интернаты

Бүгінгі күн талабы оқушыларға білім беру ғана емес, заман талабына сай тұлға қалыптастыру болып отыр. Бүгінгі жаңа дәуірдің, жаңарған елдің мұғалімге қойып отырған талабының жүгі ауыр. Президентіміз Н. Ә. Назарбаев 2000 жылы білім беру мен ғылыми қызметкерлердің съезінде «Бізге көп санды аралар қажет емес, терең ойлайтын мамандар қажет» екенін ескертті. Олай болса жеке тұлғаны заман талабына сай қалыптастыру өмір талабы.

Жеке тұлға тұқым қуалаушылықтың, ортаның, тәрбиенің әсерінен дамып қалыптасады. Демек, жеке тұлғаның дамуы өз бетімен ататек белгілерін қайталай

жүретін табиғи құбылыс болса, ал оның қалыптасуы орта, тәрбие әсерінен өзгеріске түсетін, жаңаратын күрделі құбылыс [1].

Адамдар тұлға болып, өзіндік жеке бас ерекшелігімен бірден дүниеге келмейді. Әрбір жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеп жетілдіру қажет. Адам өзінің даму кезеңінде оның іс-әрекетіндегі мінез-құлқына, мақсат-мұраттарына, құндылықтарына, мағыналық, өмірлік мақсаттарының жүйесіне, формалары мен тәсілдеріне бағыт беріп отыратын белгілі бір әлеуметтік ортада өмір сүріп, іс-әрекет жасайды.

Адамды адам ететін қоршаған орта және тәлім-тәрбие десек, дүниеге келген баланың бірінші қоршаған ортасы ата-анасы, отбасы, яғни баланың тұлғалық ерекшеліктерінің қалыптасуына отбасы, отбасылық қарым-қатынас, отбасының психологиялық ахуалы, тәрбиелеу стилінің маңызы зор екенін естен шығармаған жөн. Болашақ ұрпақтың тәрбиелі, мәдениетті де, білімді болуы ең алдымен ата-анадан, отбасы-ошақ қасынан басталмақ. Дана қазақтың «ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің» деген даналық сөзі тегін айтылмаса керек.

Қоғам дегеніміз адамдардың жиынтығы. Адамды табиғат жаратқанымен, оны өсіріп тәрбиелейтін қоғам. Бұл жөнінде орыстың ұлы жазушысы Л.Н.Толстой: «Жерден жұлып алынып, құнарсыз құмға тастаған өсімдіктің өмір сүруі мүмкін емес екені сияқты, адамның да қоғамнан тыс болуы мүмкін емес»-дейді. Адамдар қоғамдасу арқылы өзіне тән қасиеттерге ие болып, жеке тұлғаның бейнесін танытады. Әрбір жеке тұлғаның тәрбиесі отбасынан басталып, балабақша, мектептегі оқу-тәрбие жұмыстары барысында қалыптасса, қоғамдық сана дәрежесіне көтерілгенге дейін дамып отырады. Жеке тұлғаға тәрбие беру институттарының ішінде мектептің орны аса маңызды. Өйткені, мектеп өскелең ұрпақтың бойына білім негіздерін сіңірумен бірге әрбір жеке тұлғаны әлеуметтік ортаға бейімдейді.

Орта-қоғамның бір бөлігі, ал ұжым дегеніміз жеке адамдардың өз алдарына мақсат қоя ұйымдасқан ортасы. Жеке тұлға ортаның және сол ортадағы тәрбиенің әсерінен дамып, қалыптасады десек, бұл жеке тұлғаны тәрбиелеудегі ұжымның ролінің зор екендігінің айғағы. Орыстың педагог-жазушысы В. А. Сухомлинский: «Ұжым-күрделі оркестр, онда әркімнің өз аспабы болады, сол аспабымен ойнайды»-дейді. Біздің жағдайымызда күрделі оркестр – сынып ұжымы, ал әркімнің өз аспабы дегені әр оқушының тұқым қуалаушылықтың және өз отбасының тәрбиесі әсерінен қалыптасқан жеке тұлғалық ерекшеліктері. Егер әркім өз аспабын өзінше ойнап, өзінше үн шығаратын болса, яғни аспаптардың үні бірігіп үндеспесе, ол оркестр болмас еді. Сондықтан жеке тұлғаны тәрбиелеуде сынып ұжымының ролі болу үшін, біріншіден сынып ұжым болып қалыптасу керек, ал оны қалыптастыру ұстаз бен тәрбиешінің міндеті. Осы салада қызмет еткен 29 жыл ішінде бірнеше жас ұрпақты тәрбиелеп шығардым. Соның бірі қазіргі сынып жетекшілік қызметін атқарып жүрген 7 «а» сыныбы. Әр қайсысы әр түрлі ортадан, әркім өзінің жеке тұлғалық ерекшеліктерімен (мінез-құлық, іс-әрекет) келген кішкентай жасөспірімдер 2007-2008 оқу жылында 5-сыныпқа қабылданды. Қабылданған күннен бастап тәрбиешілермен бірлесе отырып, осы оқушылардың мектеп өміріне бейімделуіне, сынып ұжымы болып қалыптасуына бағыттау барысында жұмыстандық. Сынып ұжымын қалыптастыруда жұмыстанудың нәтижесі сынып жетекшісі мен тәрбиешінің арасындағы байланысты, бірлескен тәрбиені қажет етеді [2].

Тәрбие нәтижелі болу үшін, ұстаз шәкіртін шын көңілмен жақсы көре білуі, оның көңіл-күйін ісіне, түсіне қарап сезе білуі, шәкірттерінің арасындағы әр түрлі жағдайларды әділ шеше білуі керек, ал шәкірт өзінің арқа сүйер ұстазы барына сенуі керек. Сыныпта әр түрлі бағыттарда тәрбие сағаттары, әңгімелер өткізіліп тұрады. Тәрбие үздіксіз процесс, сондықтан да оқушыны уақытымен өткізіліп тұратын тәрбие сағаттары арқылы тәрбиелеймін деуге болмайды. Бүгінгі жаһандану заманында шәкірттерді тәрбиелеуде ұлттық тәрбиенің ролі зор. Ол ұстаздан баланың жеке басын

қалыптастыру, оның көкірек көзін оятып, ата-бабадан қалған халқымыздың асыл мұрасын баланың ойына ұялатып, бойына сіңіру, адамгершілік, имандылық әрекеттерін қалыптастыруды талап етіп отыр, бұл туралы М. Жұмабаев «әрбір тәрбиеші сөз жоқ ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті және әрбір ұлттың баласы өз ұлты үшін қызмет ететін болғандықтан, тәрбиені ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті»-дейді. Осы бағытта «Атаның сөзі-ақылдың көзі», «Имандылық бастауы неде?», «Мақал-сөздің мәйегі», т.б. тәрбие сағаттары өткізілді.

Баланы тәрбиелеуде қазақтың нақыл сөздері мен мақал-мәтелдерінің де зор ықпалы бар. Сыныптағы біздің де, сынып оқушыларының да үнемі қадағалауын қажет ететін қиын оқушы Қ.А. биыл екінші оқу жылын оқып жатыр. Алғаш 6-сыныпқа келгенде оқушыларға қосылмай, сабақтардан қашып, мұғалімдерге қарсы сөйлеп көп қиындықтар көрсетті. Баланың мінезінде психологиялық ауытқушылық бар. Осы оқушыны тәрбиелеуде сынып ұжымының әсіресе қыз балалардың үлкен ықпалы болды және әлі де болады деп сенемін. Ер балалар өздерімен бірге жүруге шақырып, әңгімеге тартып, оғаш қылықтарына түсінушілікпен қарайды, қыз балалар сабаққа қатысуын қадағалап отырады. Жағымсыз мінездерімен қоса бұл оқушының оқушылардың ұсақ-түйек заттарын алатын әдеті болды. Қазір А. сынып оқушыларының ықпалымен біраз қалыптасып, ортаға бейімделіп келеді.

«Адамзатты арамнан аластап, адалға бағыттаудың кепілі – имандылық. Имандылық ізгілікке апарар жол»-деп, қазағымыздың ұлттық мәдени құндылықтарын қастерлей, имандылық адами қасиеттерін құрмет тұта отырып, «Ұлт тәрбиелей отырып жер иесін тәрбиелейміз, қызды тәрбиелей отырып ұлды тәрбиелейміз»-деген қанатты сөздердегідей өз ұлтымыздың, өз жеріміздің болашақ иелерін жеке тұлға ретінде қалыптастыруда, оны өмірге дайындауда, баланың бүгінгі өмірінің толық құнды болуын қамтамасыз етуде әрбір мұғалім жаңа идеялармен, оқыту мен тәрбиенің озат теориясымен және оны іс жүзінде қолдана білу әдістерімен қарулануы шартты міндет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қалиев, С. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері / С. Қалиев, Ш. Майғаранова, Г. Нысанбаева, А. А. Бейсенбаева / Алматы. : Білім. – 2001.
2. Ұлағат. Ғылыми-психологиялық және педагогикалық басылым. №6, 2009.

OUR COLLEGE

А. Е. Мырзабаева

Орал газ,мұнай және салалық технологиялар колледжі

Сабақтың тақырыбы: Our college. Future Simple

Сабақтың мақсаты: а) білімділік: жаңа сабақтың мәтінімен таныстыру арқылы оқушыларға лексикалық материалдарды игерту, оларды өз сөйлемдерінде қолдана білуге дағдыландыру. Грамматикалық материал Future Simple игеру
б) дамытушылық: жаңа сабақ арқылы оқу, жазу, сөйлеу

және тыңдау арқылы түсіну қабілеттерін дамыту, есте сақтау қабілеттерін одан әрі арттыру, ой-өрісін кеңейту

в) оқушылардың өзі оқып отырған оқу орнын құрметтеуге тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: практикалық сабақ

Қолданылған құрал-жабдық: оқулық, слайдтар, АТҚ

Технологиялар: АТҚ

Сабақ жоспары:

I. Ұйымдастыру бөлімі

Оқушылармен сәлемдесіп, топ оқушыларын түгендеу, сабаққа дайындықтарын байқау

- Good afternoon, children!
 - I am very glad to see you.
 - Sit down, please!
 - Is anybody absent today?
 - What date is it today?
 - What day of the week today?
 - Let's begin our lesson with the poem «The School»
- а) оқушыларды өлеңмен таныстыру
б) оқушыларға оқыту және аудару

Phonetic drill:

«The School»

The school has doors that open wide

And friendly teachers wait inside

Hurry, hurry, let's go in,

For soon the lessons will begin

Books and pencils I will need

When I start to write and read

Lots to learn and lots to do

I like to go school, don't you?

- Now , listen my story for audition «We learn English».

- At first listen to me, I shall read the text twice.

(сұрақ қою)

- What do you do at the English lesson?

II. Үй тапсырмасын тексеру

- Your home task was to learn by heart the dialogue «At the office» (үйге берілген сөздерді жатқа сұрау)
- What is the Kazakh for *furniture, cosy, light*...
- *He works at the office and he speaks English well.* Now translate this sentence and tell me what kind of tense is it?
- What is the definition of the Present Simple?
- Put this sentence in the Past Simple...
- And now give the Kazakh variant of this sentence it will be in English *He will work at the office and will speak English well* – and it is the Future Simple

III. Жаңа грамматикалық тақырып « The Future Simple»

- Now let's start our grammar material. It is the Future Simple

а) грамматикалық материалды түсіндіру

- б) жаңа материалды оқушыларға жаздыру
в) мысалдар келтіру

Singular (Жекеше)		Plural (Көпше)	
Affirmative sentences (Болымды сөйлем)			
I You He She It	Shall work Will work Will work Will work Will work	We You They	Shall work Will work Will work Will work
Negative sentences (Болымсыз сөйлем)			
I You He She It	Shall not work Will not work Will not work Will not work Will not work	We You They	Shall not work Will not work Will not work Will not work
Interrogative sentences (Сұраулы сөйлем)			
Shall Will Will Will Will	I work? You work? He work? She work? it work?	Shall Will Will	we work? you work? they work?

- Now look at the blackboard and find the verbs in the Future Simple.

IV. Жаңа грамматикалық материалды бекіту:

а) шығармашылық тапсырмаларды орындау

I. Put the right form of the verb

а) He ... to the technical school in the morning.

1. to go; 2. goes; 3. went; 4. shall go; 5. will go;

б) ... you translate this text?\

1. shall; 2. do; 3. does; 4. will; 5. did;

в) I ... not work at this factory.

1. shall; 2.do; 3.does; 4.does; 5.did;

II. Find the sentences in the Future Indefinite Tense.

1. I want to study English. 2. She will not go there. 3. Will you give me this book?

4. Pete went to the technical school yesterday. 5. Does she study here? 6. Are you a student? 7. We shall write a translation. 8. She had an English lesson yesterday.

III. Find the right form of the verb in the Future Indefinite Tense

1. looks; 2. read; 3. am; 4. will give; 5. shall give; 6. take; 7. looked; 8. went;

9. will go; 10. go; 11. goes; 12. shall have;

V. Жаңа лексикалық материал:

- Let's introduce with the new words from the text

academic year – оқу жылы, term – тоқсан, credit – сынақ, examination – емтихан, holiday – демалыс, class = lesson – сабақ, canteen – асхана, gym – спорт залы, to master – меңгеру

а) Сөздермен топ оқушыларын таныстыру

б) Оқушыларға оқыту

- Translate these sentences into Kazakh:

1. The academic year begins on the first of September

2. Our classes begin at 8 o'clock in the morning

3. There is a library, a gym, a canteen in our college

4. We have two terms in a year.

- а) Мәтінмен топ оқушыларын таныстыру
б) Оқушыларға оқытып, ана тіліне аударту

I study at the college of Gas, Oil and Branch Technologies. The academic year begins, as a rule, on the 1st of September and ends in June. It has two terms: the autumn term and the spring term. The autumn term begins in September and ends in December. It lasts about four months. The spring term begins in February and ends in June. Each term ends with credits and examinations. During the academic year students work hard.

(колледждің көрнекілік орындары)

- a) Find the antonyms from the text
- b) Find the synonyms from the text
- c) Put the text in the Future Simple
- d) Let's solve the crossword «College»

[illegible]

1. What do you pass at the end of the term?
 2. The antonym of the word "close".
 3. We take the books there.
 4. The synonym of the word "big".
 5. What is knowledge?
 6. This room is near the canteen.
 7. ... is a test of your knowledge.
- Your home task is control reading of the text «The College»
- VII. Оқушыларды бағалау
- VIII. Қорытынды

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ
АГРОНОМИЯ

*Питательная ценность и биоэнергетическая оценка зеленой массы ярового рапса
в зависимости от сроков посева и норм высева*

Табиғи сүт сарысуын қосу арқылы нан өнімдерінің сапасын жақсарту және технологиясын жеделдету.....

Плодородие почв – ключевой вопрос развития земледелия.....

Браун Э. Э., Бимуханова А. А. <i>Влияние гербицидов на технологические свойства яровой пшеницы.....</i>	18
Ғабдолов М. Ә., Жұмағалиев И. К. <i>Батыс Қазақстан өңірінде күнбағыс өсіру тәжірибесі.....</i>	24
Ғабдулов М. А., Разакова А. М. <i>Нан өнімдерінің тағамдық және биологиялық құндылығын жақсарту мақсатында жетілдірілген дәнді дақылдардың өнімдерін қолдану.....</i>	30
Мухомедьярова А. С., Вьюрков В. В. <i>Влияние предшественников в севообороте и минеральных удобрений на качество зерна яровой пшеницы.....</i>	34
Нургалиев А. М., Кабаева С. М. <i>Көпжылдық шөптердің өнімділігі және олардың топырақ құнарлығына әсері.....</i>	38
Рабаев М. Т. <i>Культура картофеля и ее требования к условиям произрастания.....</i>	42
Рахимғалиева С. Ж., Володин М. А., Кабиева Г. К. <i>Гумусовый режим почвенного покрова Западно-Казахстанской области.....</i>	49
Суханбердина Л. Х., Тулегенова Д. К., Кабиева Г. К., Суханбердина-Шишулина Д. Х. <i>Хозяйственно-ценные образцы яровой тритикале.....</i>	56
Суханбердина-Шишулина Д. Х. <i>Продуктивность и элементы структуры урожая яровой пшеницы в условиях Западно-Казахстанской области</i>	63
Траисова Т. Н., Стороженко Н. А., Шектыбаева Г. Х. <i>Пути повышения экономической эффективности производства семян элиты яровой пшеницы в Западном Казахстане.....</i>	67
Умирзакова Г. А., Булеков Т. А. <i>Макарон өнімдерінің жаңа рецептуралары.....</i>	73

Абжанов Р. К. Гематологические показатели молодняка мясного скота.....	77
Абжанов Р. К. Рост и развитие бычков и телок мясного скота.....	79
Андрюченко Д. А., Шкилев П. Н., Косилов В. И. Особенности формирования основных отделов скелета с возрастом у молодняка овец ставропольской породы.....	82
Аубакиров Ж. К. «Қараман-К» ЖШС-де өсірілетін қазақтың ақбас тұқымы жас малдарының ет өнімділіктері және сойыстық көрсеткіштері.....	86
Байбеков Е. Наследование смушковых типов, рост и развитие казахского внутривидового типа каракульской породы.....	89
Губашев Н. М., Крылов В. Н., Емельченко П. А., Никонова Е. А. Воспроизводительная способность чистопородных и помесных тёлочек и первотёлочек.....	93
Гумарова А.К. Гистологическое строение кожи акжаикских мясо-шерстных овец с кроссбредной шерстью.....	96
Давлетова А. М. Влияние подбора родительских пар эдильбаевских овец на живой вес ярок в ОАО «Брлик».....	100
Есеева Г. К., Сиволоп В. Н., Акбидиев А. Г. Рост и развитие ягнят породы североказахский меринос сулукольского типа.....	103
Кожебаев Б. Ж. Влияние скормливания цеолита на конституциональные и экстерьерные характеристики маралов разводимых в Восточно-Казахстанской области.....	106
Косилов В. И., Шкилев П. Н. Пищевая ценность, физико-химические и технологические свойства мяса молодняка овец южноуральской породы на Южном Урале.....	110
Курмангазиев Т. Д. Көк түсті қаракөл қойларын жұптағанда түс пен рең қанықтылығының тұқым қуалауы.....	114
Молдашев Г. К., Амангалиев Т. Г. Фенотипические корреляции между продуктивными качествами ярок-годовиков различного происхождения.....	118
Мукашева Т. К. Биохимические показатели крови коров черно-пестрой и голштинской пород в зависимости от сезона года.....	121
Сегизбаева А. С. Влияние условий на рост свинок, имеющих разную степень физиологической зрелости.....	127
Трансов Б. Б., Бозымова А. К., Нуржанова Ф. Х. Белковый спектр сыворотки и биохимические показатели крови ягнят различного происхождения.....	132
Тукесбаев М. К. Гистоморфологические особенности кожно-волосного покрова каракульских ягнят. Сообщение I. Общая толщина кожи.....	135

ВЕТЕРИНАРИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ

Бисенғалиев Р. М., Душаева Л. Ж., Дарменова А. Г. <i>Сиырдың жатыр қабынуы кезінде Ихлуквит препаратын қолдану.....</i>	140
Винников Н. Т., Султанов М. Г. <i>Влияние полноценного и неполноценного кормления на неспецифические факторы защиты молозива коров-матерей.....</i>	144
Кушалиев Қ. Ж., Душаева Л. Ж., Дарменова А. Г. <i>Тубазид қабылдаған бұзау организмдегі гематологиялық көрсеткіштер мен мүшелердегі патоморфологиялық өзгерістер.....</i>	147
Кушалиев К. Ж., Паритова А. Е. <i>Динамика гематологических показателей в крови животных при применении противобруцеллезных вакцин.....</i>	151
Лидер Л. А., Куйбагаров М. А., Боровиков С. Н., Серикова Ш., Ибраев Н. Е. <i>Экспериментальное получение марит гельминтов <i>Opisthorchis Felineus</i>.....</i>	156
Мурзабаев К. Е. <i>Лептоспираның өндірістік штамдарының қасиеттері.....</i>	160
Нұрғалиев Б. Е. <i>Эхинококкозға шалдыққан қой етінің физикалық және химиялық көрсеткіштері.....</i>	165
Сариев Н. Ж. <i>Эффективность абамекура при сифункулятозах.....</i>	169
Тарасовская Н. Е., Мустафин А. О., Шалменов М. Ш. <i>Использование региональных лекарственных растений в решении стоматологических проблем у домашних животных.....</i>	174

ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

Бралиев М. К., Давлетьяров А. Ш., Кухта В. С., Оқас Қ. <i>Исследование энергосберегающих способов посева зерновых с внесением удобрений.....</i>	179
Виноградов А. Н., Кушалиев Д. К., Кайсаров Д. К. <i>Повышение качества и эксплуатационных характеристик подшипников за счет совершенствования технологии финишной обработки их рабочих поверхностей с использованием новых триботехнических методов.....</i>	186
Давлетьяров А. Ш. Крепица В. Ф. <i>Проблемы обеспечения качества помольных шаров выпускаемых АО «КазАрмпро»</i>	193
Түлегенов К. К. <i>Выбор рациональной схемы импульсного источника высокого напряжения.....</i>	197
Уразгалеев Т. К., Нугманов А. А., Ербаева С. Г. <i>Эффективность современных посевных комплексов в сухостепной зоне.....</i>	203

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

Айдаралиева А. А., Джусупбекова М. М.	
<i>Роль товариществ в современной казахстанской экономике.....</i>	208
Базарова Б. Т.	
<i>Батыс Қазақстан облысында астық өндірісін ұйымдастыру жағдайы.....</i>	213
Джакупова А. К.	
<i>Батыс Қазақстан облысындағы ауыл шаруашылығын мемлекет тарапынан қолдау жасау шараларының жүзеге асырылуы.....</i>	218
Джубатыров Р. С.	
<i>Инвестиционная привлекательность агропромышленного комплекса в условиях Западно-Казахстанской области.....</i>	223
Досанова А. К.	
<i>Роль руководящего состава при внедрении системы менеджмента качества на предприятии...</i>	230
Изимкулова Э. К.	
<i>Качество кредитного портфеля банков второго уровня Западно-Казахстанской области.....</i>	234
Курмангалиева А. Б.	
<i>Предпринимательская (коммерческая) тайна как экономическая категория новой бизнес-среды...</i>	241
Курмангаева Б. К.	
<i>Роль фискальной политики в государственном регулировании.....</i>	246
Султанова Г. С.	
<i>Занятость населения в ЗКО: проблемы и направления их решения.....</i>	251
Трансова Т. Н. Тюлегенева Ж. Ф.	
<i>Совершенствование бюджетного процесса на основе использования системы бюджетирования, ориентированные на результаты.....</i>	256

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ
ХИМИЯ

Бегалиева Р. С., Абдрахманова А. Г.	
<i>Исследование влияния растворителя на дезмульгатор при отделении воды от нефти.....</i>	262

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЭКОЛОГИЯ

Қайырлы А. Қ., Нугманова М. Д., Абдрахманова А. Г.	
<i>Қарашығанақ кен орны маңындағы су қойнауларындағы биогенді элементтердің мөлшерін экологиялық-аналитикалық бақылау.....</i>	267

ПЕДАГОГИКА

Браун Э. Э. <i>С порядком дружен ум.....</i>	272
Ержақыпов М. С., Мұханбетқалиев Ә. С. <i>Қазіргі қоғамдағы сөйлеу мәдениеті және көшбасшы шешендігі ұғымы.....</i>	275
Зинкина Ю.А., Надыргалиева А.Т. <i>Развитие языковой личности студента средствами мотивации в неязыковом вузе.....</i>	278
Искакова Ш. Г., Букесова Р. М. <i>Специфика взаимодействия преподавателя и студентов в процессе обучения иностранному языку.....</i>	284
Каржауова Г. Г. <i>Тіл дамыту барысындағы жаттығу жұмыстарының ролі.....</i>	290
Кострова С. Б. <i>Влияние билингвизма на формирование межкультурной коммуникации студентов технических специальностей.....</i>	294
Менешев Д. Г. <i>Роль эмоции на занятиях экологии.....</i>	299
Мұханбетқалиев Ә. С., Ержақыпов М. С. <i>Мектеп оқушыларының ауызша шешен сөйлеу дағдысын қалыптастырудың қажеттілігі.....</i>	305

Айдар: Жогары білім беру жүйесіндегі риторика

Қыдыршаев А.С. <i>Сөз сөйлеуге қатысты тірек сауалдар мен алғы мақсатты жүйелеу талдамасы.....</i>	309
--	-----

Рубрика: Методическіе материалы

Айдар: Әдістемелік материалдар

Гусманова К. А. <i>О культуре речи, основы и принципы развития речи.....</i>	316
Исатаева А.Қ. <i>The weather. Degrees of comparison.....</i>	320
Қуанова З. Ж. <i>Тұлғаны тәрбиелеуде сынып ұжымының ролі.....</i>	324
Мырзабаева А. Е. <i>Our college</i>	326